

Pihurik Judit

EGY DOROZSMAI KOSÁRFONÓ A DON-KANYARBAN

Magyarország 1941. június 27-től vett részt a Szovjetunió elleni háborúban. 1941 nyarán Hitler még nem várta el Magyarország fegyveres részvételét, a döntés önkéntes volt: Bárdossy László miniszterelnök Horthy Miklós jóváhagyásával, a kassai bombázásra hivatkozva jelentette be a hadiállapotot.¹ A könnyű és gyors német győzelem biztos tudatában a magyar katonai vezetés jelképes, 85 ezer fős erővel vett részt a hadműveletekben. 1941 decemberére a támadó alakulatokat visszavonták, és helyettük megszállókat küldtek ki az ukrán területekre. A revízió eredményeinek megtartása és a folytatás reménye lehetett a legfőbb motivációja a hadba lépés melletti döntésnek, melynek súlyos következményeként a németek 1942 januárjában már a teljes magyar haderő részvételét követelték a keleti fronton.² Ez – Magyarország gazdasági és katonai teherbíró képességét tekintve – irreális volt.³ Végül a magyar politikai és katonai vezetés a 2. magyar hadsereg kiküldésére vállalt kötelezettséget, úgy, hogy ennek feladatait nem határozták meg pontosan. Az 1942. január 20-án Magyarországra érkező Wilhelm Keitel vezértábornaggyal folytatott tárgyaláson utaltak a magyar alakulatok felszerelési nehézségeire, valamint arra, hogy a hiányokat német szállítmányikkal kell majd pótolni.⁴ 1942 februárjában Berlinben az együttműködés alapelveiről, márciusban, újra Budapesten, a felszerelés és az ellátás részleteiről tárgyalt a magyar és német hadvezetés. Írásbeli megállapodás egyik alkalommal sem született, szóbeli ígéret szerint a magyarok majd a hadszíntéren fogják megkapni a kiegészítéseket, ekkor tisztázták újra azt is, hogy az ellátást a németek fogják biztosítani, közvetlenül Magyarországról csak speciális lőszer- és anyagutánpótlás érkezik.⁵ Ez részben a fegyverzet és a szállító járművek kiegészítését, részben az étkezést jelentette volna. Utóbbi ellentéte-

¹ Azt nem tudjuk, hogy 1941. június 26-án milyen repülőek támadták Kassát, de valószínűsíthető, hogy – esetleg tévedésből – szovjet gépek voltak. A helyzet diplomáciai tisztázására a magyar kormány nem tett kísérletet, bár szovjet részről kinyilvánították: nem akarnak Magyarországgal is hadiállapotba kerülni.

² Ribbentrop német külügyminiszter 1942. január 6–9. közötti látogatásakor jelezte, hogy nagyobb volumenű magyar részvételre számítanak. Weber tanácsos távirata a külügyminisztérium kabinetirodájának. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Szerk. Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránd, Juhász Gyula. Budapest, 1968. 646–647.

³ 1937-ben mintegy 85 ezer fő volt a honvédség személyi állománya, 1941 nyarán a kiképzett, behívható katonák létszáma alig haladta meg a 100 ezer főt. Kálmán Dániel: A magyar királyi honvédség a 2. világháborúban. Hadtörténelmi Levéltár (HL) Tanulmánygyűjtemény (TGY) 2721. 8–9. és 113.

⁴ Dietrich von Jagow budapesti követ távirata Ribbentrop külügyminiszternek. Budapest, 1942. január 22. A Wilhelmstrasse és Magyarország. 648–649.

⁵ Dombrády Lóránd: A magyar hadigazdaság a második világháború idején. Budapest, 2003. 106.

lezése magyar nyersanyagszállítmányokkal történt, a harci eszközöket pedig a németek részben zsákmányolt anyagból készültek biztosítani, de az ígért fegyverzetnek és a szállító járműveknek végül csak kis részét kapták meg a magyarok.⁶ A 207 ezer fős 2. magyar hadsereg felállítása és kiszállítása tehát úgy történt meg, hogy felszerelésének kiegészítésével kapcsolatban nem született konkrét, mennyiségi és időbeli teljesítésre vonatkozó magyar–német megállapodás. Azt sem tisztázták, mely területen, milyen feladatok várnak csapatainkra és meddig tart alkalmazásuk.

A hadsereg személyi állományának összeállításakor az az elv érvényesült, hogy egyenletes legyen a mozgósítás, ezért – a Romániával határos részeket nem érintve – az ország egész területéről állították föl a kivonuló szombathelyi III., pécsi IV. és miskolci VII. hadtest alakulatait. A legénység között sok volt az érett korú, családós behívott, mert a honvédelem szempontjából értékesebbnek tekintett fiatalabb korosztályokat itthon akarták tartani.

Kecskés Péter Pál tizedes, címzetes őrmester⁷ is 36 éves, háromgyermekes családapa volt, amikor 1942 júniusában a hadszíntérre indult. 1906. június 6-án, Kiskundorozsmán született, édesanyja négy gyermekkel maradt özvegyen. Családját a férjétől eltanult szakmában dolgozva, kocsikas- és kosárfonóként tartotta el. Kecskés, aki legidősebb gyermekként ebben segítette, szintén ezt a mesterséget folytatta. Jó képességű tanuló, majd munkáját mesterfokon végző iparos és levanteoktató volt. Részt vett a felvidéki és az erdélyi bevonuláson is, katonai szolgálatainak idején többször kitüntették. 1942 áprilisában hívták be újra, csapattestével június 26-án indult el vasúton Kiskunfélegyházáról. Július 1-jén érkeztek Resicára, ahonnan másfél hónapig tartó gyalogmenet után, augusztus 14-én értek ki a doni arcvonala mögé. Azonnal, pihenés nélkül vetették be őket a harcba, augusztusban és szeptemberben a korotojaki és az urivi hídfőcsatákban is részt vett. Hősiessége jutalmául – mivel zászlósát kimentette a tűzvonalból – három hét szabadságot kapott, ezért utazhatott októberben haza.

Kecskés Péter Pál 1942. június 26-ától október 19-éig vezetett naplóját⁸ – melyben részletesen megörökítette a vele történeteket, és véleményét, tapasztalatait is – októberben, szabadságra hazatérve hagyta itthon. Miután visszament a frontra, tábori levelezőlapokat még küldött családjának, az utolsó 1943. január 10-ei keltezésű volt. Két nappal ezután kezdődött a nagy szovjet offenzíva, melynek során alig két hét alatt a 2. magyar hadsereg csaknem felmorzsolódott. Kecskés feltételezhetően 1943. január 17-19. táján, Osztrogozsszknál, a városból való kitöréskor esett el. Hivatalosan eltűntnek nyilvánították, valószínűleg jeltelen sírban nyugszik – akárcsak édesapja, aki az első világháborúban halt hősi halált. Naplóját, néhány levelezőlapot és fényképet a gyermekei őrizték évtizedeken át, s ha volt folytatása a naplónak, az a szerzővel együtt elveszett a harcok során.

⁶ Helyzetjelentés a hadrakelt seregtestek anyagi felkészültségéről és az anyagi szakszolgálatról. 7000/2. hds. főszmstr. 1942. IX. 5. Selley Jenő vezérkari ezredes, főszállásmester jelentése. HL 2. hds. iratai 15. fasc.

⁷ A kecskeméti 7. gyalogezred III. zászlóaljába, Kiskunfélegyházára vonult be, ezredük a IV. hadtest 13. könnyű hadosztályának alakulata volt.

⁸ Kecskés Péter Pál: Honvédnapló a keleti frontról 1942. június 26. – október 19. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmány és jegyzetek: Pihurik Judit. *Hispania Kiadó, Szeged, 2002.* 114 old. A napló szövegére dátum szerint történik majd hivatkozás.

A 2. magyar hadsereg alakulatai 1942. április 11. és július 27. között, hét-tíz napig tartó vasúti szállítás után érkeztek a kirakodóállomásokra, melyek 300–1800 kilométerre voltak a hadművelleti területtől. Ezután a 6., 10., 12. és 13. könnyű hadosztályok Gomel–Resica térségéből több hétig tartó menet után érkeztek ki az arcvonalba. A több száz, esetenként ezer kilométeres gyalogmenet önmagában is nagy megpróbáltatás volt, ehhez társultak még az időjárás és a terepviszonyok okozta nehézségek és a vízhiány, így eleve egy kimerült állomány érkezett a frontvonal közelébe. Voltak alakulatok, amelyek már útközben a partizánokkal való összeütközésekre kényszerültek, és voltak, melyeket a frontra való kitérítésük után azonnal, pihenés nélkül vetettek be. Az első harcok 1942. június 28-tól július 10-ig Tyim térségében zajlottak, majd 1942. július 18. és szeptember 16. között a doni hídfőcsatákkal folytatódtak.⁹ Ezek során a 2. magyar hadsereg súlyos, megközelítően 30 ezer fős veszteségeket szenvedett: 29 ezren a legénységből – nagyrészt gyalogosok – és ezer tiszt esett el, sebesült meg vagy tűnt el.¹⁰ A 2. magyar hadsereg feladata végül 1942 nyaratól a Voronyezstől délre eső 200 kilométeres doni arcvonalszakasz védelmének ellátása lett.

A 2. magyar hadsereg felszerelése igénybe vette az itthon rendelkezésre álló összes fegyverzet felét, és a Keitel által megígért német hadianyagból is érkeztek szállítmányok.¹¹ A kivonulók a hazai viszonyokhoz mérten a lehető legjobb fegyverzetet és felszerelést kapták, de ez a német és a szovjet hadsereg ellátottságához képest kevésnek bizonyult. Áthidalhatatlan problémát jelentett a korszerű, nagy tűzerjű fegyverek és a gépjárművek hiánya. Utóbbi azért is, mert az 1941-es harcok során sok elveszett, használhatatlanná vált, és ezeket – ígéretük ellenére – a németek csak kis részben pótolták.¹² Gondot jelentett az is, hogy a bevonultatott polgári járművek nem bírták az igénybevételt, motorjuk és gumijuk is hamar tönkrement, az alkatrész- és benzinellátás sem volt kielégítő. A honvédség rendelkezésére álló közel 6000 tehergépkocsinak csak a harmada volt használható állapotban, ezért például a gyalogos alakulatok fogatolt járművekre voltak utalva. Ezekből 19 190 ún. országos jármű – vagyis szekér –, 448 egyéb kétfogatos és 1640 taliga érkezett ki a frontra,¹³ így nem véletlenül született meg a katonák szóhasználatában a „szekerizált hadsereg” kifejezés.¹⁴ A szekerek hasznos teherbírása csak

⁹ Uriv és Sztorozsevoje körzetében július 18-án, augusztus 10-én és szeptember 9-től 15-ig, Korotojaknál augusztus 7-től 8-ig és 15–17. között, Scsucyje térségében augusztus 9-én és 30-án folytak a harcok. A cél a Don nyugati partján kiépített szovjet hídfőállások felszámolása volt, ez azonban Urivnál és Scsucsjénél nem járt sikerrel, csak Korotojak és Sztorozsevoje esetében.

¹⁰ Szabó Péter: *Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942-1943)*. Budapest, 2001. 155. 1942 novemberében pótlására és felváltására 980 tisztet és 33 400 főnyi legénységet, valamint további tábori és különleges munkásszázadokat is vezényeltek a hadművelleti területre. Uo. 170–171.

¹¹ 1942-ben az egyetlen jelentős fegyverszállítmány az 1. páncélos hadosztály számára átadott 22 db. Panzer IV. közepes és 89 db. T 38 könnyű harckocsi volt. Dombrády Loránd i. m. 108.

¹² Sellyey Jenő vezérkari ezredes főszállásmester szeptemberi jelentése szerint addig 60 német tehergépkocsi érkezett be, javítva a hadsereg utánszállítási helyzetét. Helyzetjelentés a hadrakelt seregtestek anyagi felkészültségéről és az anyagi szakszolgálatról. 7000/2. hadsereg főszállásmester 1942. IX. 5. HL 2. hadsereg iratai 15. fasc.

¹³ Fontosabb fogatolt vonatot anyagcikkellátásra [szükséges mennyisége – P. J.] HL 2. hadsereg iratai 15. fasc.

¹⁴ Koppányi Sebestyén: *Visszaemlékezéseim... A 4. honvéd gyalogezred harctérre vonulása és*

három-négy mázsa volt, mert a lovak takarmányát és egyéb terhet is vinniük kellett.¹⁵ A gépjárművekre több tonnát rakodhattak, és jóval nagyobb távolságra tudtak szállítani, bár a rossz útviszonyok 25-30%-kal csökkentették kapacitásukat.¹⁶ A szállításhoz szükséges mintegy 67 ezer ló¹⁷ ugyancsak nehezen viselte a viszontagságos körülményeket, az istállózott állatok számára a hiányos ellátás, a ridegtartás és az óriási megterhelés végzetesnek bizonyult. A fogatolt szállítás a hadsereg összetételére is hatással volt: állományának körülbelül negyede nem tartozott a küzdők közé, szállítási, ellátási feladatokat látott el.¹⁸ A fentebb jelzett problémák a harcoló alakulatok sorsát döntő mértékben befolyásolták.

A kivonuló hadsereg ellátása rendkívül összetett feladatrendszert jelentett: a fegyverzet mellett vonatkozott az élelemre, a vízre, a ruházatra, az egészségügyi szolgálatra, üzemanyagra és alkatrészekre, tüzelőre, szalmára, lótapra és világítóanyagra, a vágóállatok és a lovak élelmezése mellett például kutyák és postagalambok ellátására is.¹⁹ A hadtápszolgálat jelentése szerint olyan feladatok is vártak a katonákra, melyek nem kézenfekvőek a hadszíntéren, mert a németek a megszállt területen törekedtek a termelés beindítására.²⁰ Ez az élelmiszer helyszíni beszerzése szempontjából is fontos volt, bár a benzinhiány e tevékenységben is nehézségeket okozott. Lehetőség szerint beindították a malmokat, tejüzemeket, így a liszt- és a vajszükséglet egy részét sikerült előállítani, és a katonák végezték a szénakaszálást, aratást, cséplést is. Osztrogoszszkban börgyár üzemeltetését vették át a németek, Sztarij Oszkolban magyar üzemi helyreállító század működött. A források gyakran említik az orvosi eszközök, a kötszer és gyógyszer hiányát²¹ is. A főszállásmesteri parancsok részletekbe menően intézkedtek az ellátás szabályozásáról,²² minden rendelkezésre álló anyag, élelem felhasználásáról.

tragédiája. HL TGY 3115. 2., 37. Lásd még Sárdos István: Amíg élünk, nem szabad feladni (emlékirat). HL TGY 3711. 16. o.

- ¹⁵ „Általában a hadtest és a hadműveleti egységek fogatolt utánszállítási egységei teljesen gazdaságtalanok, „önmagukat eszik fel”, a lovak élelmezése újabb szállítási problémát jelent, amit a lovak megbetegedése és kiesése még csak jobban fokoz!” Radnóczy Antal: A magyar királyi 2. hadsereg III. hadtestéről HL TGY 3476. 10-11.
- ¹⁶ Ugyanígy csökkent a fogatolt oszlopok teljesítőképessége. Helyzetjelentés a hadrakelt seregetestek anyagi felkészültségéről és az anyagi szakszolgálatról. 7000/2. hadsereg főszállásmester 1942. IX. 5. HL 2. hadsereg iratai 15. fasc.
- ¹⁷ A csapatokkal 53 661, a vonatokkal 11 587, a munkásalakulatokkal 858 lovat vonultattak ki, a tartalék 700 volt. Állategészségügyi intézetek. Lólétszám. HL 2. hadsereg iratai 15. fasc.
- ¹⁸ Egy hadosztály napi szükségletét – 30 tonna – négy mázsa szabályos terheléssel 75 szekér tudta teljesíteni, ugyanezt tíz, három tonnás teherautó elláthatta volna, ráadásul csupán hús fővel, míg a szekérvonatnak 150 fős állományra és 150 lóra volt szüksége. Lajtos Árpád: Emlékezés a második magyar hadseregére. HL TGY 3031. 13.
- ¹⁹ Vajda Alajos: Az anyagi szervek tagozódása, feladatköre, a háborús ellátás rendszere a Horthy-hadseregben. HL TGY 2935. 2. o.
- ²⁰ Hadtápszolgálat I. VI. 28.: „A német gazdasági szervezet nagyobb ipari üzemek hiányában súllyal a mezőgazdasági termelésre és kiaknázásra rendezkedik be.” HL 2. hds. iratai 15. fasc.
- ²¹ Megbeszélések Henkey vezérkari alezredes és a főszállásmester között 1942. VI. 13-án. HL 2. hds. iratai 15. fasc. Az 5. pont utal a németekkel való megállapodásra az ellátásról. A 6. pontban az ebbe a körbe nem tartozó, fontos, de hiányzó anyagokra hoz néhány példát: „lábbeli javító anyag, orvosi műszer és egyéb felszerelés”, valamint ablaküveg.
- ²² A 13. főszállásmesteri parancs 1. sz. melléklete például a lombszéna készítésére, tárolására vonatkozott, a 15. 3. sz. melléklete a tojás télire való eltevésének módozatait ismertette, a

A honvédek számára a legsérlemesebb talán az akadozó élelemellátás volt. A kétszázézes, nagy kiterjedésű arcvonalszakaszon elhelyezkedő hadsereg kielégítő élelmezése elsősorban tartósított, konzervált élelmiszerekkel és gépesített utánszállítással lett volna megoldható. Az alapellátást a németek biztosították, de az adagoknak a különböző egységekhez való eljuttatását a magyaroknak kellett megoldaniuk. A fogatolt szállítás és a hőtartó edények hiánya²³ azonban ezt megnehezítette. Sokan panaszkodtak, hogy a német ellátmány tápértéke megfelelő volt, de élvezeti értéke nem: a magyaroknak leginkább a megszokott ízek, fűszerek és kalóriaforrások, valamint a meleg étel hiányoztak. Mint a főszállásmesternek a nyári helyzetet jellemző jelentéséből kiderül, a magyar–német együttműködésnek egyéb nehézségei is voltak: „...Kurszkból a 2. német hadsereg részünkre 240 tonnát (140 tonna lótáp + 100 tonna élelmiszer) indított VII. 14-én Osztrogozsszka útba, amiből a VII/2 ellátó osztály csak a lótápot kapta meg, míg a 100 tonna élelmiszer (éppen a legkritikusabb időben VII. 15. és 20. között) eltűnt! Minden valószínűség szerint a 6. német hadsereg ott lévő hadosztályai kaparintották meg, erre a tényre részünkre később sem adtak az illetékesek felvilágosítást, bár az is valószínű, hogy a felelősök ellen eljárta a németek.”²⁴ Július második felében az élelmiszeradagokat is csökkenteni kellett, bár az idézett jelentés szerint ez nem okozott nagy gondot, mert a csapatok a helyszíni beszerzés eredményeként jobban éltek, mintha az utánszállítás biztosította volna az ellátást. Megjegyzendő azonban, hogy a helyszíni beszerzés lehetőségeit meghatározta, hogy mennyire kifosztott területen tartózkodott az adott alakulat, és a fentiekkel élesen ellentétes tapasztalatokat is rögzítettek.²⁵

Az élelmiszerek tárolását, tartósítását pontos leírással szabályozták, hogy az őszi, téli folyamán minden forrást fölhasználhassanak.²⁶ A minőséggel kapcsolatos kifogásokat foglalta össze a szeptemberi főszállásmesteri helyzetjelentés,²⁷ mely szerint a kenyér azért nem megfelelő, mert a hosszas tárolás, szállítás során, a melegben megromlott a liszt. A zsákmányolt gabona dohos, és nem tökéletes az őrlése sem. A vágóállatok soványak, húruk emiatt 30-40 százalék csontot tartalmaz. Nincs zsír, a szükséges vaj 30 százaléka áll rendelkezésre. A helyzet további romlását Miskey Zoltán alezredes harcjelentésében foglalta össze, s arra hivatkozott, hogy november és december folyamán az ellátás sem minőségi sem mennyiségi szempontból nem volt kielégítő, a kalóriaérték is kevesebb volt a szükségesnél. A következmény: „Szeptember vége és november eleje között a legénységem meleg étkezést nem evett. Ennek és az egyéb körülmények

23. az istentiszteletekhez, úrvacsorához szükséges eszközöket sorolta fel, a 29. és a 30. többek között a munkaszolgálatosok ellátásáról rendelkezett, a 32. pedig a benzineshordókból átalakított főzőüstökről. Főszállásmesteri parancsok. HL 2. hds. iratai 15. fasc.

²³ Helyzetjelentés a hadrakelt seregtettek anyagi felkészültségéről és az anyagi szakszolgálatról. 7000/2. hds. főszállásmester 42. IX. 5. HL 2. hds. iratai 15. fasc.

²⁴ A magyar hadsereg támadó hadműveletei VI. 28.–IX. 1-ig ellátási és utánszállítási szempontból. Főszállásmesteri osztály HL 2. hds. irati 15. fasc.

²⁵ Élelmezési hiányosságokról jelent. Dénes Jenő százados hadiakadémiai hallgató naplómellékletei 1-41. 497./19. k. ho. szmstr. 42. VIII. 20. szám. 17. m. HL 2. hds. iratát 24. fasc.

²⁶ Élelmiszer, lótáp, termény és anyagiárandósági cikkek télire való tárolása. 2. sz. m. a 1070./VII. hdt. szmstr. 42. VIII. 17. számhoz. 2. hds. iratai 24. fasc.

²⁷ Helyzetjelentés a hadrakelt seregtettek anyagi felkészültségéről és az anyagi szakszolgálatról. 7000/2. hadsereg főszállásmester 1942. IX. 5. Kiegészítés az 5. sz. mellékletéhez. HL 2. hds. iratai 15. fasc.

következtében a legénység legnagyobb része súlyából 6-8 kg-ot veszített, sőt november végén már jelentkeztek az első végkimerülkedéses halálesetek.”²⁸

1942 szeptemberében – a katonák várakozásával ellentétben – aktuálissá vált a felkészülés a téli kinttartózkodásra. A 2. magyar hadsereg vezetése Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke jelenlétében összegezte a problémákat,²⁹ kiemelve, hogy nem látták el őket téli ruhával, és azt sem tudják, hol lesz a téli szállás, így nem tudják az állások kiépítését megkezdeni, az építőanyagokat beszerezni. Mint elmondták, szükségleteiket hiába jelezték a németeknek, 200 felterjesztésükre választ sem kaptak. Bár Szombathelyi ígéretet tett arra, hogy közbenjár Keitelnél, a helyzet nem változott. Annyiban romlott is, hogy itthon a politikai és katonai felső vezetés úgy ítélte meg, hogy a védelemre való felkészülés érdekében fontosabb az országban állomásozó alakulatok ellátása.

A tél elé a magyar honvédek a következő ruházattal ellátva nézhetek:³⁰ egy pár nagyobb méretű csizma, két pár gyapjúkapca, két kötszövött alsónadrág, egy pár lábszármelegítő, egy haskötő, a lovasok számára térdmelegítő is. Ez védőállásban elég lett volna, de a mozgóharcban kevésnek bizonyult. A hadsereg 40 százalékát el kellett volna látni vattázott vagy prémzubbonyal, vattázott nadrággal, nemezcsizmával. A főszállásmesteri osztály még 1942 nyarán kérte a honvédelmi minisztertől nemezbotosok³¹ gyártását, de idő és nyersanyag hiányában sem ezt, sem vattázott nadrágot nem tudtak előállítani. A honvédelmi miniszter ekkor rendelt 30 000 pár nemezcsizmát és 100 000 pár szalmabotost,³² a hadsereg pedig utóbbinak a helyszínen való gyártásra kapott utasítást. A gyapjúra azonban a takarókhhoz volt szükség – és abból is csak fejenként kettő jutott – a csizmákhoz már nem volt elegendő. Utóbbiakból a hadsereg 10 000 darabot kapott a németektől, és összesen kb. 30 000 párat³³ kiszállítottak, ezzel a katonák 20-25 százaléka – éppen az állásokban lévők – ellátható lett volna, ám a nemezcsizmák nagy része nem jutott el hozzájuk. A kiutalt nagyobb méretű bakancsok nem oldották meg a problémát, mert szabásuk miatt egy kapcánál több nem fért bele, és elszorította lábfej vérkeringését, ami nagyon sok panasz és végül fagyserülés forrása lett.³⁴

Kecskés Péter Pál naplója a fent vázolt helyzetet megerősítő, különleges forrás. Ilyen, négy hónapon keresztül naponta vezetett, részletes és pontos információkat tartalmazó, a hangulatot, benyomásokat is megörökítő munka – melynek szerzője nem iskolázott tiszt volt – kevés maradt fenn. Törékeny, rossz minőségű, háborús papírból készült notesz kettéosztott lapjaira, grafit- és tintaceruzát használva, apró betűs szép-

²⁸ Miskey Zoltán alezredes harcjelentése 1943. január 14-ig. VKF 1943. 4. o. 20. ho. 14. gy. e. és 46/I. zlj. HL 2. hds. iratai 28. fasc.

²⁹ Tájékoztató megbeszélés a hadsereggparancsnokság törzsszállásán a Honvéd Vezérkar Főnöke jelenlétében. HL 2. hds. iratai 15. fasc.

³⁰ 4. h. sz. melléklet az 1599/M hdm. 3. vkf. 1943. számhoz. Ruházat és téli felszerelés. 2. hds. iratai 15. fasc.

³¹ Préselt gyapjúból készült lábbeli.

³² Szalmából fonott lábbeli.

³³ 1942. november végéig 13 100 nemezcsizma és 30 487 szalmabotos, december végéig előbbiből 25 000, utóbbiból 43 748 db érkezett ki. 4. h. sz. melléklet az 1599/M hdm. 3. vkf. 1943. számhoz. Ruházat és téli felszerelés. 2. hds. iratai 15. fasc.

³⁴ Miskey Zoltán alezredes harcjelentése. VKF 1943. 4. o. 20. ho. 14. gye. és 46/I. zászlóalj harctudósítása. 2. hds. iratai 28. fasc. és Vajda Alajos: Az I. pc. ho. szerepe az 1943. évi doni visszavonulásnál és az anyagi ellátás a hadosztálynál. HL TGY 2715. 1. o.

írással róttá sorait Kecskés tizedes a tűzvonalban is. Kivétel augusztus 16-17-e, az e napokra vonatkozó feljegyzések valószínűleg 18-án készültek. Beszámolójának minden sora érzékletes, szemléletes – csak témája miatt nem használható az „élvezetes” jelző. Ő is, mint a katonák többsége, gyors győzelem reményében, és abban a hitben indult a frontra, hogy őszre hazatérhet. Nem vonta kétségbe a propaganda állítását sem, hitte, hogy bolsevikellenes keresztshadjáratban vesz részt.

Kecskés naplója hitelesen illusztrálja, milyen a történelem – „alulnézetből.” Milyen az, amikor a hétköznapi életből, a család mellől kikerül a frontra valaki; s nincs döntési helyzetben, nem befolyásolhatja sorsát. Gondolkodásmódja, felfogása, hangulata, érzései és ezek változásai páratlan kortörténeti dokumentumban jelennek meg. Véleményt mond többek között a háborúról, leírja a kivonulás történetét; részletezi a szállítás, ellátás, étkezés problémáit, megörökíti az 1942-es nyári–őszii hídfőcsatákat, és ősszel a téli felkészülés kezdetét. Helyet kap a naplóban a lakosságról és a szovjet rendszerről, a partizánokról és a Vörös Hadseregről megfogalmazott vélemény is, és egyértelműen, gyakran szövegszerűen kimutatható a propaganda hatása. Hol előítéletekkel terhesen, hol az ismeretlenre való rácsodálkozással írja le a helyi lakosság házait, azok berendezését, az emberek életmódját, szokásait, viseletét.³⁵ A legjellemzőbb témák – más frontnaplókhoz hasonlóan³⁶ – szerves egységet alkotva a térbeli és időbeli előrehaladás élményeit rögzítik, így összefüggő elbeszéléssé rendeződnek. A szerzőt foglalkoztató más tárgyú – többnyire a családjára vonatkozó – gondolatok, érzések is ebbe a történetbe ágyazódnak. Vannak tévedések is a szövegben, hiszen az első vonalban lévők kevés információval rendelkeztek.

Mint a behívottak többsége, Kecskés Péter Pál számára is természetes volt, hogy mennie kell, nem vonta kétségbe, hogy a hazának szüksége van rá. Nem kérdőjelezte meg a háborús részvétel értelmét, nyilvánvalóan azonosult a kiképzés során hallott revíziós, antibolsevik és antiszemita érvekkel. Annak ellenére, hogy a szerző sokszor idéz politikai közhelyeket, mélyről jövő gyűlölet nem érezhető soraiban, bár feltűnő, hogy a szolidaritás jelei nem mutatkoznak naplójában sem akkor, amikor zsidó munkaszolgálatosokról, sem akkor, amikor szociáldemokratákról vagy a megszállt terület lakosságáról ír. Erősen érződik viszont a bajtársiasság érzése, valamint vallásos kötődése, a hit ereje, fontossága számára.

Kecskés naplójának forrásértékét az is növeli, hogy mivel a 7. gyalogezred feljegyzései, irattára, részletes naplója megsemmisült, utólag csak „összevontan és nagy általánosságban” lehetett az 1942-es év eseményeit rekonstruálni,³⁷ mint azt az ezrednaplót³⁸ újra összeállító Tormássy-Szávits Sándor³⁹ ezredes írja bevezetőjében, 1943.

³⁵ Ez az első világháborús élményanyagra is jellemző. Környeiné Gaál Edit: *Az első világháború emlékei a népi kézíratos forrásokban és a szájhagyományban*. Debrecen, 1985. 51.

³⁶ Részletesebben lásd Pihurik Judit: *Naplók és memoárok a Don-kanyarból*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.

³⁷ Az ezred történetét feldolgozza: Babucs [Zoltán] – Maruzs [Roland] – Szabó [Péter]: „Légy győzelmek tanúja...” A kecskeméti magyar királyi „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred a második világháborúban. Püedlo Kiadó, [Nagykovácsi, 2008].

³⁸ HL. 2. hadsereg iratai 26. fasc. A kir. „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred naplója az ezrednek 1942. évi május hó 1-től 1943. évi május hó 27-ig a keleti hadszíntéren végrehajtott harcairól és egyéb ténykedéséről. Kecskemét, 1943. évi szeptember hó.

³⁹ A naplót összeállította Tormássy-Szávits Sándor ezredes, aki 1942. 10. 05. – 1942. 12. 15. között volt a 7. gyalogezred parancsnoka.

szeptember 10-én. Fennmaradt azonban Terjék Jenő⁴⁰ hadnagy 1943. március 3-án készített harctudósítása,⁴¹ melyet az ezrednapló összeállításához is felhasználtak. Ez a forrás a kitörési kísérlet és a visszavonulás történetét írja le, tehát megőrökíti Kecskés utolsó napjait is.

Az ezrednapló szerint 1942. június 4-én Kállay Miklós miniszterelnök jelenlétében, a kecskeméti Széchenyi téren ünnepélyesen elbúcsúztatták az ottani alakulatokat, június 21-én kezdték meg kiszállításukat, és Resicán, Gomeltől 55 kilométerre nyugatra július 1-jén fejezték be a kirakodást. Az út a Pripjaty-mocsarak erdőségein át vezetett, itt a partizántevékenység következtében veszítettek szállítmányokat, de embert nem. A gyalogmenet július 2-ától augusztus 14-éig tartott, a 13. könnyű hadosztály 7. gyalogezrede a négy közül az első lépcsőben menetelt, minden nap másik zászlóalj haladt az élen. A menet megkönnyítése érdekében a legénység szerelvényeinek szállítására az alosztályok 3-5 járművet kaptak a hadosztálytól. A katonákat felkészítették az esetleges partizántámadásra is. A menetvonal Resica – Gomel – Csernyigov – Borzna – Gluhov – Lgov – Kurszk – Sztari-Oszkol – Oszkino – Kolbino volt.

Ennél jóval részletesebb Kecskés leírása, mert ő minden érintett helység nevét igyekezett kideríteni. Július 8-ai feljegyzése alapján kiderül, hogy azt hitték, a gyalogmenet Kurszkgig tart, „csupán” 600 kilométeres útra számítottak. Július 28-án értek oda, 26 nap alatt, öt pihenővel, s a legénység valószínűleg csak ekkor tudta meg, hogy tovább kell menniük. Augusztus 14-éig 960 kilométert tettek meg, s megrendítő az a türelem, amellyel a leírás szerint Kecskés a fáradalmakat viselte. Éjjel 2-3 óra körül indították a menetet és út közben, ahol lehetett, megálltak fürdeni. A folyóvizet csak forralva ihatták a járványveszély miatt, a kutakat pedig az esetleges mérgezésről félve nem merték használni. Az ezrednapló állítása szerint az élelmezés jó volt, a napi egyszeri főtt ételt biztosították. Az éjjeli pihenés szabad ég alatt, sátorban történt, lehetőleg erdős területen. Pihenőnapot körülbelül öt naponként tartottak, ezek a regenerálódás mellett tisztálkodásra, a fegyverzet, ruházat karbantartására szolgáltak, ilyenkor volt istentisztelet is. Nagy esők után előfordult hosszabb pihenő – például július 15-én Baturinban és július 19-21-ig Gluhovban – amíg az utak járhatóvá váltak. Augusztus 12-én érkeztek Kolbinóba, Kecskés 7/III. zászlóalja ekkor még Osnovica községben, a fronttól 7 kilométerre volt. Ők 13-án érték el Oszkinót, onnan éjjeli gyalogmenetben haladtak tovább. 14-én egy – Kecskés által név szerint nem említett – faluba értek, valószínűleg Jeszdocsnajába. A zászlóaljak Kolbinóban váltak el egymástól, külön feladatokat kaptak.

Ekkor már a Don-Potudan folyók szögletében zajlott az a szovjet támadás, melynek megállítására a kikerkezőket bevetették. Az ezrednapló szerint a 7/III. zászlóalj ekkor az 1. magyar páncélosadosztály tartalékaként Jeszdocsnajában tartózkodott. Kecskésék szakaszát a 8. századhoz osztották be, éjjel foglaltak el védőállást és 16-án az 1. páncélosadosztály támogatására a korotojaki szovjet hídfőállásnál bocsátkoztak harcba.

Kecskés első feljegyzése 1942. június 26-án keletkezett, amikor alakulata a frontra indult. A vasúti szállítás leírásai rövidek, tényközlőek: az útvonalat örökíti meg. Jú-

⁴⁰ Terjék Jenő hadnagy a kiskunfélegyházi 7/III. zászlóalj segédtsitzjeként teljesített frontszolgálatot.

⁴¹ HL. 2. hadsereg iratai. 26. fasc. Harctudósítás. A 7/III. zlj. védelmi harcai és kitörése 1943. jan. 1. – 1943. febr. 28-ig. (Terjék Jenő hadnagy)

nius 28-án utal először a háború nyomaira, de nem részletezi a látottakat. 29-én már partizánveszélyről ír, ekkor lépték át a korábbi lengyel-szovjet határt. 30-án megláták az első katonasírokat, Kecskés megjegyzése szerint: „...az új világ pionírjainak vértanú sírjait, akik meghaltak a szebb jövőért való küzdelemben.” Láthatóan még ekkor sincsenek kétségei a – nyilvánvalóan mástól – idézett gondolatokkal kapcsolatban: ő is őszintén hiszi, hogy a magyar hadsereg feladata részt venni a bolsevizmus legyőzésében, és hogy az otthontól oly messze is a hazát védik.

A Szovjetunióban látottakra vonatkozó első, kritikus megjegyzést Kecskés július 1-jén teszi: „Jellemző az orosz falvak csúnyasága, templom nincs bennük.” Július 2-ától gyalog folytatták útjukat, ekkortól szerezhettek közvetlen tapasztalatokat a megszállt területek életéről is. Rendkívül érdekesek a településeket, a házakat és lakóikat, a szokásokat, vagy a természetett növényeket, a látott állatokat leíró részei a naplónak. Július 3-án így jellemezte az orosz tájat: „Vagy négy kilométert haladunk át Resicán, sűrű piszkos faházak között, melyeken csak az ablak képviseli a díszet, faragott, némelyik egész ízléses. Festett kék és sötétsárga színek váltakoznak, az ablakokban virágok, legtöbb fukszia, kevés muskátli. A házaknál díszfa a fűzfa, a gyümölcsfákat az apró cigánymeggy képviseli. A kutak érdekesek, itt vödör és hosszú kötél nélkül szomjan lehetne halni, ugyanis egy farúd van ferdén a kútra támasztva, a végén csigakerék, ezen történik a vödör leeresztése és a víz felhúzása.” Július 9-én is élményszerűen rögzíti a látottakat: „Elhagyjuk Repki községet, és a mocsaras rész megszűnik. Erre gyönyörű rozs, árpa, repce van. A rozs még most virágzik. Burgonya is sok van vetve. Repkiben láttam először meszelt külsejű házat. Sárga földdel meszelték be. Repki után fekete földek terülnek el az út mentén. Haj de sok ember meg tudna itt élni. Órák hosszat megyünk, tanya sehol sem, község egyik a másiktól igencsak 20-25 km-re, városok 100-150 km-re vannak egymástól. Erre már az erdő elmarad, helyét a rozs, árpa, zab, len, repce és burgonya foglalja el. Hatalmas területeken van rét, rengeteg a széna, amihez aránylag kevés a jószág. Érdekes, úgy a lovak, mint a marhák itt sokkal kisebbek, mint nálunk.” Július 21-én a külső szemlélő érdeklődésével írja le a lakosságról szerzett benyomásait: „Úgy látszik, a lakosságnak valami ünnepe lehet, mert ki vannak öltözve. Jobban csak nőt lehet látni, férfiakat ritkán. Az öltözetük hasonló a mi nagyanyáink viseletéhez, nyakas, ujjas, széles aljú ruhák, melyek színösszetétele igen keleties, pl. leírok egy leányt, ahogy láttam, persze ezek a megfigyelések mind menetközben történnek. Fekete cipő, kék harisnya, rajta fehér zokni, kék alj, sárga blúz, fehér fejkendő. A leányok mind fehér fejkendőt hordanak erre, úgy látszik, ez még a leányságukat akarja kifejezni. A hajukat befőnva és hátul csüngve, benne szalaggal hordják. A nők általában mind jó teltek, széles csípőjű, széles arcú, tenyeres talpasak, magyarosan kifejezve.”

A látottak azonban más tartalmú megjegyzésekre is ösztönözték Kecskést, aki rendszeresen szóvá tette a falusi házak, kertek gondozatlanságát, például július 13-án a következőképpen: „A lakosságnak nincs érzéke a tisztasághoz, a házak piszkosak, a belsejük szellőzetlen és bűdös, a házak környékét a szemét, paré, dudva és a trágya teríti. Szidorovkában pl. az istálló van az utcára, a lakóház pedig belül az udvaron. Berestovecen láttam, az istállón van egy ablak, és azon keresztül szórják a trágyát közvetlenül a ház elé, nem tudom, milyen orruk lehet, de minékünk sehogyszett.” Másnap filozofálva jegyzi meg, s véleményével nincs egyedül: „Sajnálni való nép, de nagy a hibája is. Gyönyörű, igen jó termőföldön élnek, és most, amikor már

élhetnének rendesebb életet is, még most is a tunyaságban vergődnek. Lehet, hogy évszázados hiba, nem tudom, csak annyit látok, hogy nálunk Magyarországon igen lenéznék azt a családot, akinek a háza tája úgy nézne ki, mint itt mindegyik.” Ez a más forrásokban is gyakorta felbukkanó vélekedés nincs tekintettel az előzményekre: az erőszakos kollektivizálásra, a parasztság végletes kihasználására és háborús helyzetre, a megszállás tényére.

A hosszú gyalogmenet leírása megerősíti, milyen nehézségek akadályozták a mozgást, ellátást. Kecskések is szekereken szállították a felszerelést, de kevés volt a ló, gondot jelentett a takarmány, a víz hiánya, és a nehéz terepviszonyok: „Ébresztő 24 h-kor. Indulás 0 h 30' körül. Szakadó esőben nyergelünk és indulunk tovább. A talaj fekete zsíros föld, mindjárt felázott, és a sötétben csúszkálva, a földet sűrűn meghasalva menetelünk, míg végre kivirrad. Igen jó étvágyat csinál a menet, a mai fárasztó, mert éjjel a csúszós talaj, később a homok igen megviselte a lábunkat, de nemcsak mi, hanem a lovaink is igen megérik, több ló kidől a nehéz úton.” – írja július 5-én. Július 29-én, Kurszkba érve összefoglalta útiélményeit: „Július 2-án reggel 5 h-kor kezdtük meg az eddig megtett 600 km-es menetet, mely 26 napig tartott, benne 5 nap pihenővel. Óriási munka volt, csak az tudja, aki végiggyalogolta, szerelvénnel a hátán, hogy milyen volt. A gyaloglás az ember egész testét igénybe veszi. Első napokban azért fáj a lábunk, mert nem voltunk a menethez szokva, később pedig azért, mert nehéz munka úgy embernek, mint állatnak. Szegény lovak is a hosszú út alatt, melynek kb. 95 % volt rossz és nehéz, majd megszakadtak, de azért húztak.” Ekkor már – jelezve a front közelségét – e szavakkal zárja a napi feljegyzéseket: „Takarodó. Várjuk a repülőket.” Ám van ereje derűs iróniával fogalmazni augusztus 5-én, amikor nekik cipelniük kell a teljes felszerelést, a többi zászlóaljnak nem – „de mi edzettebbek leszünk...” - állítja.

A napló rendszeresen visszatérő utalásai, például július 5-ei feljegyzése bizonyítja, hogy Kecskés számára mennyire sokat jelent a hit gyakorlása: „Dél előtt tábori mise volt, felhangzott a katonaajkakról a gyönyörű magyar miseének, amely annyiszor elhangzott már sok nemzedék ajkáról, mikor veszélyben volt hazánk: a 'Boldog Asszony Anyánk'.” Személyes megjegyzéseinek van még két fontos jellemzője: az egyik az olvasás, a másik a tisztálkodás igénye. Többször utal arra, hogy nagyon hiányzik neki az olvasás – amikor tud, szerez kölcsön könyvet, újságot fizet elő – olvasottságát íráskészsége, stílusa is bizonyítja. Kiemelten kezelt téma számára a tisztálkodás is, ha módja van fürdeni, mosni, mindig feljegyzi, ha nincs, hiányolja a lehetőséget, hangsúlyozza fontosságát. Július 5-én a egy szovjet laktanyát jellemezve ír hosszabban erről: „Nézzünk szét a gomeli szovjet laktanyában, egy 190 milliós nép, mely Európát le akarta hengerelni katonai szemüvegen nézve milyen laktanyaéletet élhetett? A laktanya maga több négyzetkilométer területen fekszik, nagy 2-3 emeletes épületek vannak benne, úgy látszik minden fegyvernem számára készült. A külseje és belseje egyaránt piszkos, csak egy ízben meszelhették, amikor elkészült, 80-100 főt befogadó legénységi szobákkal. Víz kevés, a mosdó, ami legfőbb a laktanyában, egyike a legfontosabbaknak, undorító favályúk, amik csak szintén új korokban lehettek tiszták. A W.C. állapota förtelmes. Úgy látszik, a tisztaságra kevés súlyt fektettek, így érthető a sok tetű és járványos betegség. Állandó készültségben várjuk a tetűket. Az a baj, hogy kevés a víz és nehezen tudunk tisztálkodni.” Két nappal később, július 7-én a menet nehézségeit ecsetelve visszatér a témára: „Szállításunk igen ritka erdőben van, a nap kellemetlenül tűz, a géppuska megpucolása után fürdés és mosás a tábor mellett

foljó patakban. A patak vize a meleg idő ellenére igen hideg, de jól lemosakodunk, ez sokat ér. Kimossuk a ruhákat, szappan is van, igaz, de az asszonyok otthon tudom, kinevetnének, ha mutatnánk a 'tisztá' ruháinkat. De nekünk nagyon jó így is, csak valamennyire tiszta legyen. Fürdés után kis fegyvelmező gyakorlat van, mely után újra mehetünk fürdeni.”

A bolsevik rendszerről alkotott rossz véleményét a látottak többnyire alátámasztották, bár megjegyzéseiben időnként keverednek a reális megfigyelések és az előítéletek, mint július 5-én is: „Még visszatérve Gomelre a városon keresztülhaladva egy városrészt láttunk, mely csupa gyárakból állt. Állt, mert a vörösök Gomel elhagyásakor felgyújtották és felrobbantották, hatalmas üszkös falak merednek az égnek, hirdelve a szovjet vandalizmust⁴². Egész utcásorok földig rombolva. Az út majdnem használhatatlan állapotban. Itt találkoztunk először orosz hadifoglyokkal, az utat javították. Sok nőt is lehet látni az útmunkánál. Igen sok a csavargó gyerek, úgy látszik, a szabad szerelem gyümölcsei⁴³, melyek korán rothadásnak indultak. Szeretném, ha a mi zsidóbarát szocdemjeink kijönnének ide⁴⁴ és látnának.”

Feltűnő jellegzetessége a naplónak, hogy Kecskés – érthető módon – igen sokat foglalkozott az étellemezzel, minden nap leírva az étrendet, mint például július 29-én is: „Ma kétfogásos ebéd van: húsleves tarhonyával és paradicsomszószt vágott adagolt hússal. Fejedelmi volt, csak kevés volt. A nagy menet után olyan étvágya van az embernek, hogy 3 adagot is elfogyasztana. [...] Este vacsora: lekváros tészta, úgy bekaptuk, mint kutya a legyet. Vacsorapótlék lekvár.” Ha módjuk volt ételmiszert cserélni – szappanért, gyufáért, cigarettáért – főztek is, mint július 20-án: „Szereztünk szappanért tojást, burgonyát és hagymát, csináltunk tűzhelyet, és nekiláttunk a főzésnek. Volt 8 tojás, kb. 3 kg burgonya és egy csomag zöldhagyma. Négyen voltunk hozzá, elkezdődött a tanácskozás, hogy minek főzzük meg. Egy kis vita után a tojásokat megsütöttük szalonnával és hagymával, a burgonyát pedig megfőztük és összetörtük vajjal. Rendes négy adag lett belőle ehhez még jött a vacsora – marhapörkölt tésztával és tea, hát mit írjak, lucullusi lakomát rendeztünk. Utána megittunk egy csomó békapálinkát⁴⁵ és fejedelmien éreztük magunkat.” Van, amikor komikus eseteket közöl, előfordul, hogy az orosz és magyar főzési-étkezési szokásokat hasonlítja össze, augusztus 1-jén pedig egy jellemző történetet örökít meg: „A „házigazdánk” egy fiatal orosz, igen szívélyes, megmondjuk neki, hogy szeretnénk venni „kartoskát”, magyarul burgonyát, pénzért vagy cserébe szappanért vagy gyufáért. Mindjárt szedett fel a kertből, adtunk neki szappant 3 darabot, adott hagymát, azért meg gyufát adtunk, mindkét fél meg volt a vásárral elégedve. Rövid tanácskozás után elhatároztuk, hogy paprikás

⁴² Más szerzők is gyakran fölteszik a kérdést: mi volt az oka a visszavonuló oroszok által véghezvitt pusztításnak. Van, aki Clausewitz Sztálinra gyakorolt hatásának tulajdonítja (Rásy Barna: Három év háború. 1939-1942. Budapest, 1943. 323.), és úgy kezeli, mintha a felperzselt föld taktikája – hogy az ellenség kezére ne kerüljön, amit használni tud – csak szovjet sajátosság lenne. Ám az 1943. január-februári visszavonulás során gyakorta tanúi lesznek majd a magyar katonák annak, hogy a német és a magyar hadvezetés ugyanezt a taktikát alkalmazta.

⁴³ A szovjet erkölcs, életmód, a „szabad szerelem” kísérőjelenségének tekintik – a háborús helyzettel nem kapcsolják össze.

⁴⁴ Különleges munkaszázadokban kisebb számban szociáldemokraták, a kisegítő tábori munkaszolgálatos századokban pedig közel 40 ezer zsidó szolgált a keleti hadszíntéren.

⁴⁵ A szó jól olvasható a kéziratban, de jelentése ismeretlen. Esetleg a vízre utalhat vele.

krumplit csinálunk. Krumpli, zsír, hagyma az van, most hajtóvadászat egy kis só és paprika meg edény után. Edény rövid 15 perces eszmecsere után, ti. akkorra értette meg az orosz menyecske, hogy mit kérünk tőle, került, majd só meg egy nagyon kicsi paprika. Kint nem szabad este tüzelnünk, keresem a házban a sparherdot, hát nincs sehhol. Megint rövid negyedórai beszéd és jobban mutogatás után megmutatják, hogy ők hogy főznek. Van a szoba közepén építve egy négyszegletes alakú kemence, abba kis tüzet gyújt és háromlábú állványra a tűz fölé helyezve, ráteszi a fazekat és így főz. Bizony nem olyan, mint a mi menyecskéink, ahogy pattognak, kavarnak-kevernek a tűz mellett és fölött. Ha meg akarja kavarni vagy nézni, hogy mit főz, illetve hogy áll, amit főz, akkor van egy hosszabb nyélre rászerelt félkör alakú vaskampó, azt ráilleszti a fazéokra, leemeli az állványról és kiveszi, majd ha kell, ugyanígy visszateszi. Füst az persze nem számít. Ilyen főzési módszerrel főztem meg én is a paprikáskrumplit. Igen nézte az orosz menyecske, mikor zsírt tettem a fazékba, majd hagymát és mikor a hagyma pirult, a burgonyát több léből megmosva hozzáfogtam pörkölni. Váltig nézte hogy ugyan mi is lesz ebből. Mert ők felteszik a krumplit, öntenek rá vizet, tesznek bele egy kis sót, és ha megfőtt készen van, eszik. Váltig beszélt, de én nem értettem, láttam, hogy kíváncsi. Mikor a burgonya is jól megdinsztelődött a hagymás, paprikás, sós zsíron, öntöttem rá vizet és visszatettem a kemencébe sülni – pardon főni. Mikor kész lett, adtam nekik kóstolót, igen tetszett. Adtunk nekik egy kis zsírt, ők pedig adtak érte tejet⁴⁶. A raj is nehezen várta a paprikást hogy kész legyen, bepakoltuk, utána vártuk a kincstári vacsorát, mely 10 h körül lett kész. Feketekávé volt ehhez, hozzáöntöttük a tejet és nagyszerű tejes kávé lett a paprikás után.” Ritka szerencséjével másnap ismét ünnepi ebédet – egy csirkéből hatunknak paprikást – főzhettek, mert anélkül ebédjük csak üres leves és burizsfőzelék lett volna konzervvel.

Az útviszonyoktól függően naponta általában 25-40 kilométert tettek meg, s a kezdeti lelkesedés hamarosan fásultsággá, majd elkeseredettséggé változott. Augusztus 6-án, 770 km gyalogmenet után írta első, kétségbeesést tükröző megjegyzését: „Úgy érezzük, ha repülő jön, nem is megyünk ki a sátorból, hadd jöjjön egy bombaszilánk. El van keseredve a nép, hogy miért, azt nem írom le.” Az első bevetés előtt, augusztus 14-én jegyezte föl: „Csak a szakácsok élnek jól, fogják a csirkéket és főzik, persze maguknak. ... A harc előtt a hangulat igen rossz, az erős menetek miatt igen fáradt, gyenge a legénység és kedvetlen. Vigasztaljuk egymást, hogy nem lesz ez mindig így, és ezt az áldozatot meg kell hozni hazánk jobb jövője érdekében. Az éjjeli menetünk kb. 35 kilométer volt. Tegnap hallottam a Bibók őrmester úrtól, hogy tegnapig 925 kilométert tettünk meg, a maival tehát 960. Óriási távolság gyalog és menetöltözetben, szerelésben. Most újból tartalékban vagyunk, bármelyik pillanatban tűzbe dobhatnak bennünket.”

Helyenként döbbenetes közlések ágyazódnak hétköznapi részletekbe, mint például augusztus 7-én: „Ma kaptunk ásványvizet is. Ma kilencen lettek kikötve a századból. Kicsit unalmas a nap, szellemi részből, nincs újság, rádió, olvasnivaló, semmi.” Nem közli, mi volt a kikötés oka, úgy utal az eseményre, mint az élet természetes velejárójára. Akárcsak augusztus 12-én: „Menetelünk, dohányozni nem szabad. Az egyik honvéd, Antal J. főbe lőtte magát a menetszlopban. Hajnali 4 h-kor világosodik, megengedik a dohányzást.” Nyilván nem érzéketlenségről van szó, a látszólagos részvétlenség a fáradtság, fásultság következménye lehetett.

⁴⁶ Úgy látszik itt nagyobb tisztaság volt, mert – szemben a július 7-én feljegyzett esettel, amikor a háziasszony a piszkos alsószoknyáján szűrte át – elfogadták a tejet.

Kecskés szakaszát augusztus 15-én délután hat órakor vezényelték az első vonalba, 16-ától vettek részt a harcban: „Nagy a harci zaj elől, kepelnek a géppuskák és golyószórók. Visszatérve a kiindulási helyre egy szakadékba fekszünk, a fejünk felett lőnek állandóan. [...] Hozzánk is közel kezdenek becsapódni a gránátok. [...] Beásuk magunkat, irtó kemény, száraz a muszka föld. Mire kész vagyunk, jön a parancs, bevonulni a kiindulási helyre. 11 h-kor újból kimegyünk, újra tábori őrbe. Beásuk magunkat, újra parancs, vissza a kiindulási helyre. Dél elmúlt, gondoltuk, ebéd lesz. Megyünk a kis erdőbe, ott halljuk, támadásba megyünk. Úgy is volt, nagy kerülőt csináltunk, éhesen, fáradtan, éjjeli menet és 1000 km után. Alig vonszoltuk magunkat, óriási a hőség, megyünk egy háromszögpontra felé egy magaslatra a búzában, míg egyszerre több felől tüzet kapunk.” A harc során Kecskés életét bőrtárcája – egy puszkagolyót felfogva – megmentette, de nem sokkal később gránátnyomást szenvedett. A veszteségek óriásiak voltak, szakaszában heten maradtak küzdők, kilencen elestek, s hét bajtársa sebesült meg. Az ezrednapló szerint csak egy század a három nap alatt hatvan főt veszített. Augusztus 19-én a 7/III. zászlóaljat hősies helytállásáért Veress Lajos altábornagy, a páncélos seregest parancsnoka dicséretben részesítette.

Alig néhány nap alatt edzett frontkatonává vált Kecskés tizedes is, mint az augusztus 20-ai leírásából kiderül: „Igen nehéz így, mert pihenni nem tud az ember, az örökös figyelés, ébrenlét és maga a harc nagyon fárasztó. A sisak nyomja egész nap a fejét az embernek, de mégis véd valamit. El sem tudja képzelni, hogy mi a háború, aki nem próbálta. Éhesen, szomjasan, fáradtan, piszkosan, álmatlanul de azért egész embert kell számolni.” Az első nagy megpróbáltatás, a többnapos harc, életveszély után, úgy tűnik, szüksége volt arra, hogy „kiírja” magából félelmeit, a kiszolgáltatottság érzését. Augusztus 21-én hosszasan elemezte helyzetüket: „Egész nap egész éjjel alig lehet a fődözékben mozdulni. Furcsa és nehéz a harctéri élet. A harcos a lyukban amit ásott magának, berendezkedik, nem tudni mennyi időt kell ott eltölteni, rendszeresen mikor készen van, menni kell tovább. Nem számít, a harctéren az ilyen lyuk többet ér, mint otthon egy emeletes ház. A gödörben élve persze lustálkodásról szó sem lehet, esetleg tűzszünetben megborotválkozni, mosdani, mosni vízhiány és mozgás miatt szó sem lehet. Úgy nézünk ki, mint a cigányok. Egyik gödör a másiktól 8-10 méterre van, mikor tűzszünetek vannak, átkiabálunk egymáshoz, szóval beszélgetünk. Figyelés állandóan, meg a tüzelés. Évessel nem sok időt kell tölteni, az este van csak, a szakácsok este bírják behozni az ételt, akkor bekerül a kávé és az ebéd-vacsora együtt, meg a kenyér, cigaretta. Persze van úgy is, hogy elmarad, mint tegnap nálunk, de ez csak azért volt, mert a kiosztást végző tiszt nem elég lelkiismeretes és nem törődött vele, hogy mi kint a jobbszárnyon megkapjuk-e vagy sem. Mikor megkérdezte tőle a mi rajparancsnokunk, hogy miért nem hoztak ennivalót, egyszerűen azt felelte, hogy mit tudja ő, hogy mi hol vagyunk. Hallatlan lelkiismeretlenség kell hozzá, nyolc ember, aki egész nap harcban van, és nem törődnek vele, hogy kap-e enni, vagy nem. – „Muzsik tizedes” – Ugyanaz, aki a 16-ai és 17-ei kenyeret is felvette, és dacára, hogy a századnak tetemes vesztesége volt 16-án, szegény bajtársainknak nem kellett már az étkezés, nekünk mégsem telt kenyér. Hallatlan hogy ez ma a mai háborúban megtörténhetik, de megtörténik sokszor. A szakácsoknál egész sonka, nagy doboz lekvár, sok szalonna, vaj, stb. van, a harcoló legénység pedig sokszor éheznek, mert nem kapja meg rendszeresen az adagját.

Augusztus második felében az ezredet védelemre vonták vissza, 28-án a III. zászlóalj Kolbinó térségébe, Jeszdocsnajába vonult pihenőre. Később részt vettek a szep-

tember 9-én meginduló harmadik urivi hídfőcsatában is. Különösen érzékletesen örökítette meg Kecskés a harctéri hétköznapi hangulatát a szeptemberi hídfőcsaták szüneteiben: „Lassan telik a délután, ebben a bűzös és langyos vacakban. Délután mi is parancsot kapunk felkészülni, köpenyt a pokrócba behajtatni, felszerelni, induláshoz készen állni. Később újabb parancs, miután az eső esik, a köpenyt kivenni a pokrócból és felvenni, a pokrócot pantallérba⁴⁷ csavarni. Mikor készen van, újabb parancs, köpenyt le és bele vissza a pokrócba, közben az eső rendesen esik. Készen vagyunk ezzel is, mikor újabb parancs jön, lepakolni, és sátrat verni. Szakadó esőben ütünk sátrat, mire alábújunk, akkorra bőrig ázunk. Szalmát szerzünk alá. Újabb parancs, holnap indulunk. Takarodó.” (szeptember 7.) [...] „Egy a gödörreszembe esett repeszdarabot használok fel cigaretta hamutartónak. Háborús divat. Az éjjel elveszett az öngyújtóm és a szomszédtól kell kérni, aki pedig igen nehezen adja ide, látom. Nagyon sajnálom, mert nagy kincs a jó öngyújtó kint. Itt más élvezet a cigarettán kívül nincs. Hat darab német cigaretta vagy három szivar, ez a napi adag, nem sok, de fontos, hogy van. Ma jó lenne már egy kis főtt étel, második napja, hogy nincsen. Délután 5 h körül parancs jött: beosztották a szakaszunkat a 8. századhoz, megyünk be a vonalba. Úgy látszik vége a tartalék viszonyoknak. Elhagyjuk a földőzekeket és előregyülekezünk a 8. századhoz, a faluba, előttünk kb. 100 méterre. Most még közelebbről látszik a falu pusztulása. Ép ház csak véletlenül van. Igencsak mind le van égve és rombolva földig. Egyik bajtárs burgonyát főz, ő ott marad, nem jön velünk, találom én is három darab kis burgonyát, belevetem a parázs közé, hátha megsül, mire indulunk. Kikaparom a parázs közül, de már idő nincs megenni, megyünk át a falun. Haladunk az előttünk fekvő dombvonulat felé, mikor erős géppuska- és puskatűzet kapunk a faluból déli és keleti irányból.” (szeptember 10.) [...] „Négy napja vagyunk a harcban. Éjjel állandóan jártak az orosz gépek, a Sztálin-gyertyával állandóan bevilágították a terepet. Az első kezelőmmel vagyok együtt egy gödörben, László Pál honvéddal, igen rendes fiú. Hozattam vele egy kis szalmát alá, mert eláztunk és a hideg földön fekvé nagyon fáztunk, hozott is egy nyalábbal, jó meleg is volt alattunk. Ma reggeli semmi, még jó, hogy kenyerünk van, ma az is elfogy a holnapra való is, holnap már nem lesz semmi ennivaló sem. Szomjasak vagyunk, víz nincs.” (szeptember 12.)

Kecskés egyként félt attól, hogy nem törődnek velük – ugyanakkor attól is, hogy szerettei megtudják, milyen körülmények között él, harcol: „Délután írtam haza és a hűgornak. Istenem, nem is sejtik, hogy én és a többiek most milyen veszedelemben megyünk, írtam, hogy jól vagyok, mit írjak?” – töprengett szeptember 8-án. Döbbenetes a hangulati változás az augusztusi harcok után, mert 27-én Kecskés még így írt: „Hol vagytok Bibok, Varga, Pásztor, Dubecz, Hegedűs, Veszélka, Balogh bajtársaim, drága magyar testvéreim. Itt folyt el a véretek, ezen az átkozott orosz földön, a jobb magyar jövő érdekében. Adja a magyarok istene, hogy áldozatok ne hiába essen, mint már annyiszor hiába folyt a kevés drága magyar vér.” Szeptember 13-án viszont, amikor rajuk még kenyeret sem kapott, már ezt jegyzi meg: „Emberi piszokságnak az alja, ami itt megy.” Ugyanaznap az első vonalban harcolók helyzetét így részletezte: „Kezdünk kimerülni, éjjel-nappal a fokozott figyelés meg a tűz, meg az éhség kimerít lassan bennünket. Egy nap a harc alatt kettőnek számít, mert éjjel is fent kell lenni, sőt még fokozottabb munkát kell végezni, mint nappal, mert éjjel látni sem lehet.

⁴⁷ Rúd alakba összesodort, összeszíjazott, karikába hajlított, nyakba akasztott katonaköpeny. Bálint Sándor: Szegedi szótár. I–II. Budapest, 1957. 267.

Ebédre alighanem megesszük a tartalék adag húskonzervet. Öt napja nem írtam haza és nem kaptunk levelet. Itt éppen lehetne írni, de senki sem továbbítja tőlünk, hiszen felénk sem néz senki. A dohány és cigaretta is elfogyott, szomorú vasárnap. Az éhség rákényszerítette a tartalék adag konzerv felbontására és elfogyasztására. Most még jobban kínoz a szomjúság. A szánk széle kicserepesedett, beszélni nemigen beszélünk. Közben a Sztálin-orgonából kaptunk egy sorozatot, itt robbannak mellettünk, szerencsére nem lett semmi bajunk. Nehezen várjuk az estét, vele az ennivalót, na meg a vizet. Akárhogyan is szereznünk kell, mert így nem lehet kibírni tovább. Egy kis csend állott be pillanatnyilag, erőgyűjtés a további küzdelemhez. Nekünk a fejünket sem lehet kidugni, mert rögtön lőnek ránk. A repülők ismét bombáztak. A vadászgépeink egész alacsonyra szállva géppuskázzák az orosz vonalat. Épp most írom, hogy tűzszünet van, de tovább nem is bírtam folytatni, mert olyan hatalmas aknatüzet kaptunk, itt robbannak közvetlen közöttünk, lehúzódtunk az árok fenekére, de így is betakart földdel bennünket, de szerencsére most bajunk nem lett. Szóráth József⁴⁸ bajtársunkat, aki kidugta egy kicsit a fejét, rögtön föbe lőtték, azonnal meghalt.”

A harcok tapasztalatai érlelhettek meg egy héttel későbbi gondolatát is: „Ez a háború rombolás, az élet és a javak pusztulása.” (szeptember 19.) Kecskés szavait megerősítik az ezrednapló veszteségi adatai, melyek szerint a szeptemberi harcok során 12-éig 4 tiszt és 87 fő legénység esett el, megsebesült 15 tiszt és 508 fő legénység, valamint eltűnt 45 fő.

Szeptember 13-a után az ezred tartós védelemre rendezkedett be Urivnál. A kihebb támadásokat sikerrel visszaverték, és maguk is végrehajtottak néhány vállalkozást a szovjet állások ellen. 1942 novemberében –Kecskés szabadságának leteltét követően – az ezredet egy délebbi arcvonalszakasz mögé irányították, s a 7/III. zászlóalj Korotojokban foglalt el új, jól kiépített, a németektől átvett védőállást. Csak az átcsoportosítás időpontja, november 23-a utal arra, hogy 18-19-én megkezdődött az átfogó szovjet ellentámadás, ami a sztálingrádi fordulathoz vezetett. Az ezred a visszavonulásig ebben a védőállásban maradt, fontosabb harci cselekmény januárig itt sem történt, 1943. január 12-én azonban a magyar állások ellen is megindult a szovjet támadás. A 7/III. zászlóaljat éppen ekkor váltották fel és a hadosztály balszárnyára szándékoztak helyezni. Január 13-án tartalék gyanánt a 7. hadosztály területére, Ternovojéra irányították őket, ahol a 31. gyalogezred alárendeltségébe kerültek. 14-én a 13. könnyű hadosztály védőkörzetében is megerősödött az ellenséges harci tevékenység, 15-én már a szovjet gyalogság felvonulását észlelték. Az ezrednapló 16-ára vonatkozó feljegyzésében szerepel, hogy a 7/III. zászlóalj körülbelül „80 fő leharcolt és teljesen kimerült emberrel visszaérkezett”. Megkezdték a visszavonulást, melynek nehézségeit is rögzíti az ezrednapló: eltűnt – valószínűleg a németek elirányítása következtében – a 7. gyalogezred ellátóoszlopa; más alakulatok is elkeveredtek, egyes seregtestek között megszűnt az összeköttetés – Tormássy-Szávits ezért is részben a németeket teszi felelőssé – valamint a 30-35 C fokos hideg miatt megnövekedett a fagyásos sérültek száma. Január 17-én Osztrogozsszknál többirányú, túlerejű szovjet támadás kezdődött, a harc éjjel is folyt. Az ezrednapló is megemlíti, hogy a hideg mellett az étkezés hiánya is súlyosbította a magyar katonák helyzetét. A 18-án tovább

⁴⁸ Bús János – Szabó Péter: Béke poraikra... Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban, a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Budapest, 1999. 718. A halál ideje itt 1942. 09. 15.

folytatódó támadással szemben igyekeztek védőállásukat megtartani, de a lőszerük már fogytán volt. 19-ére légi úton ígértek utánpótlást az ezrednek. A körvédelemben beosztott német egységek visszavonultak. A két napja tartó harcban a 7. gyalogezred becsült vesztesége 20-30 % volt, Tormássy-Szávits megemlíti, hogy sok sebesültet nem tudtak a harci területről hátraszállítani. 19-én újabb német egységek érkeztek a visszavonultak helyére, de ugyanakkor a 13. könnyű hadosztály parancsnoksága utasítást adott a városból való kitörésre. A fokozatos visszavonulást este 21.20-kor kezdték meg, lassan, harcolva haladtak. Harmadik napja nem pihentek, a hideg és a hiányos étkezés miatt teljesen kimerültek a katonák. 20-án, az Osztrogozsszk-Alekszejevka közötti vasútvonal elérésekor a járművek 90 %-a már elveszett, így a sebesülteket sem tudták elszállítani. Az ezred maradéka Nyikolajevka felé folytatta a menetet, de mivel a hírek szerint a szovjetek már azt is elfoglalták, tovább kellett menniük. Az ezrednapló idevonatkozó feljegyzése: „A csapat ismét nem pihent és élelemmel mostmár egyáltalán nincs ellátva.”

Kecskés Péter Pál ekkor már valószínűleg nem élt, az Osztrogozsszkból való kitöréskor tűnt el. Január 10-én még tábori lapot is küldött családjának, ennek szövege szerint a felváltásban, hazatérésben reménykedett:

Oroszország '43. I. 10-én.

Kedves Anyukám!

A dec. 20-án feladott repülő válaszlapotat ma kaptam meg. Elég gyorsan jött 15 napra kaptam meg. Ne várjatok mostmár lapot és ti se küldjétek, mert úgy gondolom, mire ezt a lapot megkapod én is nemsokára rá otthon leszek. De szerettem volna látni a gyerekeket, hogy örültek a karácsonyfának. Palikámat, hogy a tankkal hogy játszott. Kaptam a főbíró úrtól meg a Lippay jegyzőtől is levelet. Végre nagysokára eljött a mi időnk is, alig várjuk már hogy otthon lehessünk. Küldtem most januárban 59 Pengőt és még küldök valamennyit. Csomagot ne küldjél. Mi van Jósikával otthon van-e? Ha otthon van üdvözlöm, nekem ne hozzon semmit, mert úgysem érne itt. Nyári is írt. Sokszor csókollak benneteket. Kb. 30-ra várhatsz.

Apátok

1943 januárjának eleje valóban nyugodtan telt, ezt Terjék Jenő harctudósításából is megállapíthatjuk. Elsejére vonatkozóan ezt jegyezte föl: „A zlj. létszáma 21 ti. és 720 fő legénység. ... Az alakulat aug. hó óta harcban lévő, jól kiképzett egység. Az általános hangulat jó.” 10-én, amikor Kecskés fenti levelezőlapját írta: „Teljes nyugalom az egész arcvonalon.” 12-én már észlelték Uriv felől az erős tüzérségi tüzet, 13-án a géppuskás szakaszt – valószínűleg Kecskést is – hadosztálytartalékként Ternovojéba irányították. A január 14-e eseménytelenül telt el, 15-én hajnal három órakor riadóztatták a zászlóaljtagokat. Korotojak nyugati területére kellett menniük, ahol a 31. gyalogezrednek alárendelve Mosztiscsénél vetették be őket. A 8. század, amelyhez Kecskés szakasza is tartozott, a támadók között volt. Reggel 8.15-től sikeresen vették fel a harcot a szovjet alakulattal, de alkonyatig az ígért német erősítés nem érkezett meg, ezért vissza kellett vonulniuk. Éjjel leváltották őket, 16-án, mint azt az ezrednapló is említi, kimerülten, leharcolva visszatértek a 7. gyalogezred kötelékébe. A zászlóalj január 17-19. között

Osztrogoszszk körvédelmében, a város északkeleti szegélyén harcolt. Az ide vonatkozó feljegyzés: „Az erősen kimerült zlj. emberfeletti erővel küzdött a 3 napos harcban és nagy veszteségei ellenére minden el[lensé]g[e]s tá[ma]d[ás]t visszavert.” A kitörés január 20-24. között zajlott, majd a hosszú és gyötrelmes visszavonulás következett. A 7/III. zászlóalj létszámának alakulását rögzíti még Terjék Jenő harctudósítása:

1943. I. 1-én: 21 ti	720 fő legénység
I. 16-án: 11 ti	385 „
I. 19-én: 9 ti	325 „
II. 10-én: 8 ti	95 „

A kitörés megkísérlésekor tehát Kecskés Péter Pál zászlóaljának már több, mint a fele elesett, megsebesült vagy eltűnt. Miután a sebesültek elszállítására nem volt lehetőség, a visszavonulás idején már csak a töredéke maradt meg a zászlóaljnak.

Kállay Miklós miniszterelnök a búcsúztatáskor azt ígérte a katonáknak, hogy ősze otthon lesznek. Kecskés naplója is bizonyítja, mennyire hittek ebben, hogy várták-remélték a leváltást. ősze a leharcolt, nagy ember- és anyagvesztést szenvedett hadsereg tagjai közül sokan érezték azt, amit Kecskés is: hogy bár győzni mentek – a megsemmisülés irányába tartanak. A 7. gyalogezred hősiességéért 1943 nyarán kitüntetésben részesült, de az ezred nagy része nem érte meg ezt az elismerést. A doni harcok és a visszavonulás során 1942-43-ban a 2. magyar hadseregből 50 ezer honvéd és munkaszolgálatos esett el, ugyanennyien sebesültek meg, s a hadifogságba kerültek száma 28 ezerre tehető.⁴⁹ Ha nem is érthetünk egyet azokkal a vélekedésekkel, melyek szerint eleve meghalni küldték a hadszíntérre a katonákat, úgy tűnik, 1942 őszén valóban lemondtak róluk. A harcok végső kimenetelét 1943 januárjában bizonyára nem változtatta volna meg a friss erők bevetése és a kielégítő fegyverzet, felszerelés, élelmezés, de számos egyedi sorsot talán igen. Kecskés Péter Pál naplója azért fontos kortörténeti dokumentum, mert képet ad a harcoló katonák áldozatvállalásának motivációiról. Személyes hangú, az érzelmi, hangulati változásokat is tükröző írás, mely mentalitás- és társadalomtörténeti szempontból egészíti ki a 2. magyar hadsereg és a Don-kanyarban lezajlott tragédia történetét.

⁴⁹ Szabó Péter i. m. 276.